

Robert B. Woźniak

Rodowody socjologii Pomorza Zachodniego w zarysie : dziedzictwo historyczne i nowa jakość

Edukacja Humanistyczna nr 2 (35) , 7-31

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STUDIA I ROZPRAWY

EDUKACJA HUMANISTYCZNA nr 2 (35), 2016
Szczecin 2016

Robert B. Woźniak
Wyższa Szkoła Humanistyczna
Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Szczecinie

RODOWODY SOCJOLOGII POMORZA ZACHODNIEGO W ZARYSIE. DZIEDZICTWO HISTORYCZNE I NOWA JAKOŚĆ

Wprowadzenie

Tworzenie się nowego społeczeństwa na Ziemiach Zachodnich już od 1945 roku stanowiło obiekt zainteresowań różnych dyscyplin naukowych: historyków, etnografów i specjalistów z innych nauk społecznych. Przedmiotem badań socjologicznych uczyniono społeczne procesy stawania się oraz zrzeszania osobników i różnych grup ludzkich, obszary ich działań i porozumienia. Mieszkańców Ziem Zachodnich traktowano jak określoną zbiorowość społeczną, znajdującą się w szczególnym położeniu społecznym (tubylców – osadników, obcych – rdzennych), charakteryzującą się swoistym zachowaniem, postawami i stylem życia, nierzadko niskim poziomem wiedzy, synkretyzmem, a nawet ksenofobią

Jak w takim stanie rzeczy od 1946 roku kształtowała się socjologia na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski? Dzisiaj ma siedemdziesiąt lat – może to mało albo skok w rozwoju? Jakie przesłanki sprzyjały rozwojowi tej dyscypliny wiedzy? Czy możliwa i potrzebna jest obecnie socjologia morza i ludzi przymorza? Jakie są dalsze drogi kreowania – jej, a może socjoglobalistyki międzymorza?

Ziemie Zachodnie traktujemy w tym aspekcie socjologicznym jako makroregion morski, do którego dołączony jest obszar dawnego województwa koszalińskiego z Słupskiem, Elbląskiem i Gdańskiem, a także strefy przymorza.

Refleksja teoretyczno-metodologiczna i badania socjologiczne rozwijały się na Pomorzu Zachodnim w ścisłym powiązaniu z nauką polską i europejską¹. Bliskie związki naukowe z uniwersytetami (Uniwersytetem Poznańskim, Uniwersytetem Wrocławskim, Uniwersytetem Śląskim, Uniwersytetem Jagiellońskim oraz pozauniwersyteckimi placów-

¹ *Sto lat socjologii polskiej*, red. J. Szacki, Warszawa 1995.

kami naukowymi: Instytutem Zachodnim w Poznaniu, Instytutem Zachodniopomorskim w Szczecinie, Instytutem Śląski w Opolu) tworzyły podstawy rozwoju tej dyscypliny. Równocześnie rozwój kontaktów z zagranicą, umowy z Rostokiem, Hamburgiem, Sankt Petersburgiem, z Bremą i Uppsalą stały się ramami twórczej współpracy naukowej.

Rozwój socjologii na Pomorzu Zachodnim w okresie prawie siedemdziesięciolecia (1946–2016) przebiegał w różnych formach i fazach. Każda kolejna faza miała inną postać i zawierała elementy poprzedniej, z kolei każda wcześniejsza stanowi podstawę dla późniejszej. Istniejące fazy pozostawiają po sobie określony dorobek i w sposób zróżnicowany wpływają na kształt późniejszych i przyszłych etapów.

Badanie recepcji i rozwoju poglądów i teorii metodologicznych socjologii na Pomorzu to przedsięwzięcie bardzo złożone. Dla klarowności można w rozwoju tym wymienić co najmniej trzy, a nawet cztery fazy czy etapy:

- punktem wyjścia pierwszej fazy narodzin socjologii jest rejestracja poglądów i analiza adaptacji socjologicznych prac teoretyczno-metodologicznych, jakie prowadzono na Pomorzu Zachodnim, tych, które docierały z innych obszarów badań. Wstępne zakorzenienie socjologii oznaczało też penetrację przestrzeni badawczej, uwiarygodnienie źródeł wiedzy i procedur, w jakich wiedza ta była zdobywana, oraz jej efektów;
- w drugiej fazie następuje rozwój badań i formalizacji oraz instytucjonalizacji socjologii i jej działalności badawczej. Konceptualizacja i operacjonalizacja przedmiotu ma charakter przekraczania, dryfowania od stoczniovców do portowców, od marynarzy do rybaków, od żeglugi śródlądowej (Police), od brzegu do brzegu, czy też od fali pokoju do fali konfliktu. Stąd narodzinom socjologii morskiej towarzyszyła fala niosąca jej burzę od stoczni do miast portowych, przymorza i morza;
- w kolejnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych fazie modernizacji i transformacji socjologia przybiera postać nowoczesną. Ta przestrzeń kulturowa i akademicka „żegluje” od peryferii ku centrum nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego, opisuje i wyjaśnia proces dochodzenia do społeczeństwa nowoczesności i globalnej rzeczywistości oraz życia w rozmaitych sferach: kultury, pracy, polityki czy też życia codziennego na morzu i przymorzu;
- w czwartej fazie wyłoniono obszary i perspektywy badań socjologicznych, które stopniowo obejmują coraz większe fragmenty rzeczywistości społecznej, lokalnej i ponadlokalnej.

Łączy się z tym powstanie społeczeństwa obywatelskiego, odchodzenie od totalizacji do demokracji, wytwarzanie nowego ładu społecznego i kulturowego, jak również powstawaniem nowych dyscyplin naukowych, w tym socjoglobalistyki².

² R.B. Woźniak, *U podstaw socjoglobalistyki. Koncepcje i zagrożenia*, Szczecin 2009.

1. Wstępna adaptacja socjologii – pierwszy etap

Szeroko rozumiana socjologia wywodzi się z różnych źródeł, których trzeba szukać w drugiej połowie XIX wieku. Jej początków należy nie tylko upatrywać w długiej i bogatej tradycji klasycznej myśli społecznej, politycznej oraz socjologicznej, lecz także łączyć z procesami dokonującymi się w Europie i Polsce³. Wyraźne wątki socjologii występują w systemie socjologicznym L. Gumplowicza, J. Szymańskiego i F. Znanieckiego.

Można przyjąć, że w socjologicznych koncepcjach narodu i państwa stopniowo narasta idea socjologii na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski, która klarowny wyraz znalazła w pracach F. Znanieckiego (1882–1958) oraz jego uczniów. W wielu dziełach Znaniecki przedstawił swój system teoretyczny, składający się z czterech układów: czynów społecznych, stosunków społecznych, osobowości społecznych i grup społecznych⁴. System ten obejmował różne dziedziny, wśród których studia nad antagonizmem między obcymi i socjologia walki o Pomorze zajmują ważne miejsce⁵.

W 1930 roku, na drugim Naukowym Zjeździe Pomorzoznawczym, Znaniecki wygłosił referat *Siły społeczne w walce o Pomorze*, opublikowany w wydawnictwie „Polskie Pomorze” (1931), a następnie – z nieco zmienionym zakończeniem – jako *Socjologia walki o Pomorze* (1935).

W *Socjologii walki o Pomorze* pisał Znaniecki, że „stosunki polsko-niemieckie, których jednym z zasadniczych elementów jest konflikt o Pomorze, staną się wkrótce częścią szerszego konfliktu społecznego, konfliktu światowego pomiędzy wszystkimi siłami o ekspansji destrukcyjnej i nowymi siłami twórczej ekspansji”⁶.

Dzisiaj można przyjąć, że „konstrukcyjne” siły społeczne odkryte przez Znanieckiego stanowią podstawę nowego ładu społecznego w Europie i na świecie⁷.

Badania prowadzone na Ziemiach Zachodnich od samego zarania miały charakter interdyscyplinarny. W 1945 roku Instytut Zachodni w Poznaniu zapoczątkował cykl wydawniczy pod nazwą „Ziemie Staropolskie”, w ramach którego ukazały się oddzielne tomy o Opolszczyźnie, Dolnym Śląsku, Ziemi Lubuskiej, Pomorzu Zachodnim, Warmii i Mazurach. Opracowania te stanowiły ważny czynnik kształtowania świadomości narodowej osadników. Istotną rolę w badaniach socjologicznych odegrała Rada Naukowa dla Zagadnień Ziem Odzyskanych, której członkowie (między innymi R. Buławski, K. Dobrowolski, P. Rybicki i T. Kłapkowski) ogłaszali opracowania naukowe w „Zeszytach Biura Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych”. Prowadzono również badania szczegółowe poszczególnych społeczności⁸ oraz kategorii społeczno-zawodowych⁹.

³ *Morskie społeczności lokalne. Teoria i empiria*, red. L. Janiszewski, R.B. Woźniak, Szczecin 1991.

⁴ Z. Dulczewski, *Florian Znaniecki*, Warszawa 1984.

⁵ F. Znaniecki, *Siły społeczne w walce o Pomorze*, [w:] *Przeszłość i kultura*, t. 2, red. J. Borowik, Toruń 1931; F. Znaniecki, *Socjologia walki o Pomorze*, Toruń 1935.

⁶ *Ibidem*.

⁷ R.B. Woźniak, *Floriana Znanieckiego koncepcja sił społecznych i jej współczesna doniosłość*, [w:] *Socjologia polityczna Floriana Znanieckiego a współczesna polityka*, red. O. Sochacki, Gdańsk 1996.

⁸ *Spółczesność Ziemi Zachodnich. Studium porównawcze wyników badań socjologicznych w województwie zielonogórskim*, red. Z. Dulczewski, Poznań 1971.

Problematyka socjologiczna Ziem Zachodnich znalazła szerokie odbicie zwłaszcza na VII Ogólnopolskim Zjeździe Socjologów we Wrocławiu w 1968 roku. Wówczas blok Socjologii Ziem Zachodnich prowadził Ludwik Janiszewski, prezentujący zarazem panoramę socjologii szczecińskiej.

Pierwsze w Polsce badania socjologiczne podjęto w 1947 roku w poznańskim ośrodku naukowym zajmującym się procesami osadniczymi na Ziemiach Zachodnich. Kontynuatorem tych badań (1957–1958) był Zakład Socjologii Instytutu Zachodniego w Poznaniu. Szczególnie cenne okazały się pierwsze penetracje i zakotwiczenie socjologiczne badań nad procesami adaptacji społecznej osadników-rybaków, prowadzone przez Z. Dulczewskiego, które dowiodły, że około 70% ówczesnych rybaków morskich wywodziło się ze środowisk wiejskich.

Obiektem badań Morskiego Instytutu Rybackiego była kategoria społeczna rybaków morskich w Polsce. Badaniami tymi bezpośrednio zajmowała się A. Polańska, która interesowała się przeobrażeniami zawodu rybaka morskiego, cechami społeczno-demograficznymi rybaków, problemami motywacji zawodowej, procesami przystosowania się do pracy i życia na statku oraz innymi zagadnieniami¹⁰.

W okresie prac wstępnych rozpoczęto też badania psychosocjologiczne wśród załóg marynarki wojennej i marynarzy oraz floty transportowej. Zajmowano się także selekcją i przygotowaniem do zawodów morskich. Głównymi inicjatorem tych badań w Gdańsku był T. Olchowy¹¹ (1960).

Od 1965 roku w ramach Sekcji Socjologiczno-Demograficznej Instytutu Zachodnio-Pomorskiego w Szczecinie rozpoczęto badania socjologiczne w rybołówstwie trawlerowym i lugrotrawlerowym Świnoujścia i Szczecina w przedsiębiorstwach połowowych „Odra” i „Gryf”. W Katedrze Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu pod kierunkiem profesora W. Markiewicza kontynuowano badania reemigrantów z Francji. Badania, których celem było poznanie problemów identyfikacji rybaków z wykonywanym zawodem, prowadził L. Janiszewski; wyniki ogłosił drukiem w 1967 roku w Poznaniu.

2. Etap formalizacji i instytucjonalizacji badań socjologicznych

Wraz z zakończeniem badań przez L. Janiszewskiego i ukazania się w 1965 roku w Gdyni pracy A. Polańskiej zaczynają się szerzej rozwijać badania socjologiczne nad problematyką morską i Pomorza Zachodniego. Faza ta stanowi przejście od badań sondażowych lub dorywczych do badań systematycznych i zinstytucjonalizowanych. Widoczne staje się zarazem narastanie działalności organizacyjnej, naukowej i wydawniczej na Pomorzu Zachodnim. Jednocześnie rozszerza się problematyka badań socjologicznych, inicjowana przez Morski Instytut Rybacki w Gdyni i Instytut Zachodnio-Pomorski

⁹ *Pamiętniki osadników Ziem Zachodnich*, wybór i oprac. Z. Dulczewski, A. Kwilecki, przedm. W. Markiewicz, Poznań 1963, 1970.

¹⁰ A. Polańska, *Zawód rybaka morskiego w Polsce*, Gdynia 1965.

¹¹ T. Olchowy, *Profilaktyka zdrowia psychicznego marynarzy*, Gdynia 1966.

w Szczecinie. Do systematycznych i planowych prac naukowych włączają się instytucje, takie jak: resortowe pracownie psychologii i socjologii przedsiębiorstw morskich, Ośrodek Badań Naukowych Koszalińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego, Katedra Socjologii Uniwersytetu Gdańskiego oraz tamtejszy Instytut Medycyny Morskiej. W systemie placówek morskich poważną rolę odgrywają politechniki kształcące inżynierów dla gospodarki morskiej, wyższe szkoły morskie w Gdańsku i Szczecinie, Wydział Rybacki Akademii Rolniczej w Szczecinie oraz Zakład Medycyny Morskiej Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie. Ważną funkcję w tych poczynaniach pełnią: Sekcja Socjologii Morskiej Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Socjologicznego i Zakład Socjologii Morskiej PAN zlokalizowany w Szczecinie.

Wraz z gromadzeniem faktów empirycznych stale rósł dorobek naukowy; jego świadectwem są różnorodne publikacje, drukowane głównie w takich czasopismach jak: „Przegląd Zachodniopomorski”, „Zeszyty Naukowe WSP w Szczecinie”, „Nawigator” WSM w Gdyni, „Technika i Gospodarka Morska”, „Nautologia”, „Studia Socjologiczne”, „Kultura i Społeczeństwo”, „Roczniki Socjologii Morskiej PAN”. Na opublikowane prace składa się ponad 2500 rozpraw i artykułów naukowych w czasopismach oraz pokaźna liczba wydań książkowych. Światowy dorobek naukowy w tym zakresie jest również bardzo znaczny¹².

W tym czasie dużą aktywność przejawiała Sekcja Socjologiczno-Demograficzna Instytutu Zachodnio-Pomorskiego, powstała w 1961 roku w Szczecinie. Przedmiotem badań zespołu naukowego tej sekcji były: problemy organizacji czasu wolnego (L. Janiszewski, 1968), zainteresowania i aspiracje załóg pływających (R.B. Woźniak i inni, 1980), system działalności kulturalno-oświatowej we flocie morskiej (L. Milian, 1980), jak również badania stoczniovców i dokerów (R.B. Woźniak, 1960), rodzin ludzi morza (L. Janiszewski, 1976) oraz zbiorowości Pomorza.

Wokół Sekcji Socjologiczno-Demograficznej (kierowanej najpierw przez prof. A. Wielopolskiego) skupili się stosunkowo nieliczni miejscowi badacze, interesujący się problematyką socjologiczną: A. Winiecka¹³ (wykształcenie socjologiczne), B. Sadaj (wykształcenie filologiczne i filozoficzne), L. Janiszewski¹⁴ (wykształcenie socjologiczne) oraz B. Chmielewska, która przejęła wkrótce kierownictwo Sekcji Socjologiczno-Demograficznej Instytutu Zachodnio-Pomorskiego i przygotowała pierwszą koncepcję badań socjologicznych nad Szczecinem¹⁵.

Pracownicy zatrudnieni w zakładowych pracowniach socjologiczno-psychologicznych rozpoczęli badania nad załogami stoczniovców, portowców, marynarzy i rybaków dalekomorskich. Były one jednakże podporządkowane wyraźnie utylitarnym i wewnętrznym potrzebom przedsiębiorstw morskich. W 1963 roku z inicjatywy Pracowni

¹² D. Gringhnis, *Of chips and fish and fishermen*, Funstall 1963.

¹³ A. Winiecka, *Z socjologicznej problematyki muzealnictwa. Muzeum miasta, Szczecin* 1980.

¹⁴ L. Janiszewski, *Z działalności Sekcji Socjologiczno-Demograficznej Instytutu Zachodniopomorskiego w Szczecinie, Szczecin* 1968.

¹⁵ B. Chmielewska, *Wstępny projekt badań socjologicznych nad Szczecinem*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1964, z. 4.

Socjologiczno-Psychologicznej PŻM została zorganizowana ogólnopolska sesja naukowa poświęcona problematyce społecznej ludzi morza. Trzy lata później, w 1966 roku, miała miejsce kolejna ogólnopolska konferencja naukowa, zatytułowana „Społeczne problemy przedsiębiorstw przemysłowych”, którą zorganizowały: Sekcja Socjologiczno-Demograficzna IZP i Pracownia Socjologiczno-Psychologiczna Stoczni im. A. Warskiego. Na konferencji referaty wygłosili między innymi: J. Szczepański, Z. Dulczewski, J. Kulpińska i S. Kowalewska. Materiały z konferencji zostały opublikowane w 1968 roku w postaci pracy zbiorowej pod redakcją A. Kwileckiego, głównego inspiratora i organizatora powyższej konferencji. Kwilecki, kierujący Sekcją Socjologiczno-Demograficzną (po odejściu B. Chmielewskiej do Koszalina), opracował projekt badań socjologicznych nad świadomością mieszkańców Szczecina. W projekcie tym nawiązywał z jednej strony do badań F. Znanickiego i jego znanej pracy *Poznań w świadomości jego obywateli* (Poznań 1931), z drugiej – odwoływał się do koncepcji konkursu ogłoszonego przez Katedrę Socjologii UAM w Poznaniu pod tytułem „Czym jest dla Ciebie miasto Poznań”¹⁶.

Projekt pozostał cennym źródłem inspiracji do badań nad społeczeństwem Pomorza Szczecińskiego. Inspirację tę wykorzystał później L. Janiszewski, gdy opracowywał na zlecenie Dyrekcji Instytutu Zachodnio-Pomorskiego pytania pomocnicze ułatwiające napisanie pamiętnika na konkurs „Dzieje rodzin szczecińskich w XX wieku”.

Lata 1968–1985 łączyły się z intensywną działalnością badawczą i organizatorską Sekcji Socjologiczno-Demograficznej IZP, kierowaną od 1968 roku przez L. Janiszewskiego. Sekcja zaczęła skupiać coraz więcej badaczy, nie tylko ze Szczecina, lecz również z innych ośrodków wybrzeża, jak Gdynia i Gdańsk. W tym samym roku powołany został w ramach Sekcji Zespół do Badań Czasu Wolnego Ludzi Morza, w skład którego weszli: Z. Borucki, Z. Dulczewski, L. Janiszewski, S. Lasek, L. Milian, J. Nikołajew, T. Olchowy, E. Sitek i R.B. Woźniak. Podjęte przez zespół badania interdyscyplinarne nad problematyką czasu wolnego ludzi morza na statku i lądzie miały niezwykle doniosłe konsekwencje dla przyszłych kierunków rozwoju socjologii na Pomorzu. Z pewnością nadały dominującą rangę badaniom empirycznym, które kilka lat później stały się załącznikiem tworzenia nowej subdyscypliny socjologicznej w Szczecinie, to jest socjologii morskiej¹⁷.

Zgromadzone przez zespół wyniki badań stały się podstawą zorganizowania przez Sekcję Socjologiczno-Demograficzną ogólnopolskich konferencji naukowych: „Ludzie morza” (1968), „Życie kulturalne na statku” (1969) i „Czas wolny ludzi morza” (1972). Materiały poszczególnych konferencji naukowych zostały opublikowane pod redakcją L. Janiszewskiego jako prace zbiorowe, do których wielu badaczy związanych z sekcją ogłaszało drukiem swoje artykuły i recenzje naukowe. W tym czasie L. Milian wydał dwie prace zwarte: *Czas wolny marynarzy statków transportowych* (1972) oraz *Nie samą wachtą* (1973).

¹⁶ F. Znanicki, J. Ziółkowski, *Czym jest dla Ciebie miasto Poznań? Dwa konkursy: 1928 i 1964*, Warszawa – Poznań 1984.

¹⁷ L. Janiszewski, *Socjologia morska. Wstęp informacyjny i bibliograficzny*, Szczecin 1977; R.B. Woźniak, *Stoczniowcy Szczecina. Studium socjologiczne Stoczni im. Adolfa Warskiego*, Szczecin 1976.

Coraz też częściej przedmiotem zainteresowania badawczego stawali się stoczniowcy, tworzący charakterystyczną zbiorowość społeczną Szczecina, powiązaną z resortem gospodarki morskiej¹⁸.

Oprócz problematyki morskiej ważne miejsce zajęły w tym okresie badania z zakresu socjologii pracy i przemysłu oraz socjologii kultury. Świadczą o tym penetracje naukowe prowadzone przez R.B. Woźniaka w Zakładach Chemicznych „Wiskord” w 1973 roku. Wyniki tych penetracji zostały przedstawione w 1973 roku na sympozjum naukowym „Stosunki międzyludzkie w przedsiębiorstwie przemysłowym” i uwieńczone opublikowaniem pracy zbiorowej pod redakcją R.B. Woźniaka: *Społeczność zawodowa chemików* (1975).

Duże znaczenie dla kształtowania się środowiska socjologicznego miały inne jeszcze instytucje, takie jak Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Zespół Socjologiczny i Pracownia Socjologiczna Wyższej Szkoły Nauczycielskiej – filia UAM.

Już w 1969 roku powstało w Szczecinie Koło Socjologów przy oddziale PTS w Poznaniu. Rok później zostało ono przekształcone w Oddział Szczecińsko-Koszaliński z siedzibą w Szczecinie. Natomiast w 1974 roku powołany został Oddział Szczeciński PTS, którego przewodniczącymi byli kolejno: L. Janiszewski, R.B. Woźniak, W. Durka, a ostatnio Ż. Stasieniuk. Towarzystwo to odegrało bardzo istotną rolę w integracji socjologów i badaczy problematyki socjologicznej w Szczecinie, przyczyniło się do skoordynowania ich poczynań badawczych i organizacyjnych oraz do podnoszenia kwalifikacji fachowych członków. Na seminariach wskazywano potrzebę doskonalenia warsztatu metodologicznego. W 2013 roku Towarzystwo było współorganizatorem Zjazdu Socjologicznego w Szczecinie, którego dyrektorem organizacyjnym została Ż. Stasieniuk.

Poważnym impulsem do systematycznych badań socjologicznych była najpierw WSN – filia Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (1968–1973), a od 1973 roku Wyższa Szkoła Pedagogiczna, pierwsze w Szczecinie placówki humanistyczne. W ich ramach działały wyspecjalizowane komórki organizacyjne, Zespół Socjologiczny kierowany przez L. Janiszewskiego (1968–1970) i R.B. Woźniaka oraz Pracownia Socjologiczna (od 1971 roku) i Zakład Nauk Społeczno-Filozoficznych. W instytucjach tych zainicjowane zostały badania empiryczne i teoretyczne z zakresu socjologii morskiej oraz socjologii pracy i rodziny.

W tymże okresie socjologowie szczecińscy podjęli próbę wyjścia naukowego poza granice lokalne (prowincjonalne) i ukazania swych owoców badawczych na forum ogólnopolskim oraz poza granicami kraju. Prezentowano pierwsze publikacje w centralnych czasopiśmie polskich, takich jak „Studia Socjologiczne”, oraz pierwsze ekspertyzy opracowywane dla władz rządowych. W 1970 roku środowisko socjologiczne Szczecina zaprezentowało wyniki swych badań nad czasem wolnym ludzi morza na VII Światowym Kongresie Socjologii w Warnie. Nawiązano pierwsze kontakty z zagranicznymi ośrodkami ba-

¹⁸ R.B. Woźniak, *Stoczniowcy Szczecina*, op. cit.; R.B. Woźniak, *Struktura społeczno-zawodowa stoczniowców Szczecina*, „Nautologia”, Szczecin 1969, nr 3–4; U. Kozłowska, *Stoczniowcy Szczecina w procesie przemian społecznych. Studium socjologiczne Stoczni Szczecińskiej SA*, Szczecin 2008; M. Woźniak-Miszewska, *Portowe miasto metropolitalne. Wybrane problemy socjologiczno-ekonomiczne Nowego Szczecina*, Warszawa 2014.

dań socjologicznych, zwłaszcza z zakresu problematyki morskiej, w Norwegii (Oslo i Trondheim) oraz w Wielkiej Brytanii (Cardiff i Hull). Niektórzy badacze wygłaszali swe referaty w Cardiff (1972, 1974) i Amsterdamie (1975).

Po 1976 roku nastąpiło dalsze wzbogacanie badań o charakterze ogólnopolskim. W latach 1976–1989 socjologowie szczecińscy wprowadzeni zostali po raz pierwszy do ogólnopolskich badań koordynowanych, realizowanych w ramach następujących problemów: „Rodzina w okresie rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego”, „Sukces małżeński w rodzinach marynarzy” – L. Janiszewski; „Rodzina kolejarzy szczecińskich” – J. Lindecki; „Kompleksowy rozwój budownictwa do roku 1990” – A. Sosnowski, L. Janiszewski; „Świadomość historyczna składnikiem świadomości społecznej” – E. Nowakowska. W wyniku realizacji tych badań uzyskano interesujący i bogaty materiał empiryczny, stanowiący podstawę wielu opracowań: referatów, raportów, artykułów i książek.

W latach 1981–1985 kontynuowano badania koordynowane w ramach problemu węzłowego W.11.9 pod tytułem „Stan i przeobrażenia rodziny polskiej w latach 1976–1985”. W ramach tego problemu realizowano temat „Zawody związane z morzem a rodzina i małżeństwo” w kilkusobowym zespole badawczym pod kierunkiem L. Janiszewskiego¹⁹. Badano następujące podtematy: „Społeczne determinanty doboru małżeńskiego w rodzinach marynarzy i ocena ich trafności” (H. Mrzygłód), „Rodziny stoczniovców w świetle badań empirycznych” (R.B. Woźniak), „Społeczne determinanty i skutki konfliktów małżeńskich w rodzinach marynarzy” (M. Kaczmarczyk-Sowa), „Tradycje zawodowe w rodzinach marynarzy i rybaków” (A. Nowak), „Uczestnictwo rodziny ludzi morza w kulturze” (B. Gębski) i „Wpływ zawodu dokera na strukturę i funkcję rodziny” (S. Ananiewicz). Celem badań było rozpoznanie związków i zależności, jakie występują między zawodami morskimi a różnym aspektem i procesami życia rodzinnego i małżeńskiego. Część materiałów została przedstawiona w postaci referatów i komunikatów naukowych na dwóch kolejnych konferencjach ogólnopolskich zorganizowanych w Szczecinie: „Rodzina szczecińska w procesie przemian społecznych (1980) i „Zawody związane z morzem a życie rodzinne” (1985).

Nastąpiło znaczne poszerzenie i wzbogacenie problematyki badawczej. Przedmiotem badań stały się procesy tworzenia się wielkoprzemysłowej klasy robotniczej w Szczecinie (R.B. Woźniak, J. Kowalewski, B. Łuczak), procesy przemian społecznych i kulturowych na wsi szczecińskiej (W. Michna, J. Kowalewski, B. Łuczak, L. Janiszewski, M. Kaczmarczyk-Sowa, H. Mrzygłód), problemy społeczne i ekologiczne miasta (R.B. Woźniak, W. Krantz), problemy socjologii wychowania (B. Sadaj, K. Suszek, K. Zacha), socjologiczne zagadnienia współpracy przygranicznej Polski z NRD (R.B. Woźniak, J. Kowalewski, B. Łuczak), problemy twórczości racjonalizatorskiej w przedsiębiorstwie przemysłowym (T. Makowska), socjologiczno-filozoficzne i polityczne problemy rewolucji naukowo-technicznej (K. Matraszek) oraz społeczne determinanty uczestnictwa w rekreacji fizycznej (H. Mieczkowska).

¹⁹ Zob. *Zawód i życie rodzinne ludzi morza*, red. L. Janiszewski, Szczecin 1988.

W tym okresie, dzięki intensyfikacji badawczej, w środowisku socjologów szczecińskich nastąpiło szczególne ożywienie w zakresie działalności publikacyjnej. Wydano drukiem ponad dwieście opracowań, w tym kilka pozycji książkowych, na przykład: R.B. Woźniak, *Stoczniowcy Szczecina*²⁰ (1976) oraz *Struktury społeczności małych miast* (1979); E. Nowakowska, *Kształtowanie się świadomości regionalnej na Pomorzu Szczecińskim* (1980); J. Lindecki, *Środowisko pracy kolejarzy i ich środowisko rodzinne* (1982). Znaczna liczba publikacji książkowych związana była z socjologią morską. Świadczą o tym następujące prace: L. Janiszewski, *Rodzina marynarzy i rybaków morskich* (1976)²¹, *Socjologia morska*²² (1977); A. Sosnowski, J. Walkowiak, *Edukacja w szkołach morskich* (1983); A. Sosnowski, *Środowisko społeczno-zawodowe marynarzy*²³ (1984); L. Janiszewski, A. Sosnowski, *Socjologia morska. Wybór zagadnień* (1984). Pod redakcją L. Janiszewskiego ukazały się dwie prace zbiorowe: *Problemy i kierunki rozwoju socjologii morskiej* (1980) i *Rodziny szczecińskie w świetle badań empirycznych* (1982). Niektóre wymienione prace zawierają rozważania teoretyczne i metodologiczne związane z konceptualizacją, zwłaszcza socjologii morskiej.

Nastąpił wzrost aktywnego uczestnictwa socjologów Pomorza Zachodniego w konferencjach ogólnopolskich, między innymi w V Zjeździe Socjologii Polskiej w Krakowie (1977) i VI Zjeździe Socjologii Polskiej w Łodzi (1981), w Katowicach i Poznaniu, gdzie w ramach wyodrębnionej grupy roboczej zorganizowano sesję naukową, która dotyczyła stanu rozwoju socjologii morskiej (L. Janiszewski) oraz socjologii pogranicza (R.B. Woźniak). Socjolodzy brali czynny udział w wielu sympozjach i sesjach naukowych o zasięgu ogólnopolskim i międzynarodowym, byli autorami licznych odczytów w ośrodkach zagranicznych (Cardiff, Londyn, Glasgow, Aberdeen, Goteborg, Lund, Sztokholm, Rostock, Hamburg, Turku, Helsinki). Zaczęli brać czynny udział w gremiach naukowych w kraju i za granicą, na przykład jako członkowie socjologicznych zrzeszeń i towarzystw naukowych.

Na szczególne wyróżnienie w tych procesach zasługują uczelnie i szkoły prywatne Pomorza Zachodniego, w wśród nich Wyższa Szkoła Humanistyczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Szczecinie, która powstała w 1997 roku. W historii jej dokonań mierzalnych mieści się ponad dwadzieścia tysięcy absolwentów, w tym: pedagogów, socjologów, politologów, dziennikarzy i pracowników socjalnych. Uczelnia prowadzi Akademię Szlifowania Diamentów dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych, a także Dziecięcę Uniwersytet Humanistyczny i przedszkole. Wyższe szkoły licencjackie nie ograniczają się do działań edukacyjnych dzieci i dorosłych, lecz sięgają także do sfery życia społeczno-kulturowego, do wzbogacania ich bazy, form i środków „global education”. Pracownicy nauki tych uczelni opublikowali ponad sto tomów prac naukowych i setki artykułów we własnych zeszytach naukowych.

²⁰ R.B. Woźniak, *Stoczniowcy Szczecina...*, op. cit.

²¹ L. Janiszewski, *Rodzina marynarzy i rybaków morskich. Studium socjologiczne*, Warszawa – Poznań 1976.

²² L. Janiszewski, *Socjologia morska...*, op. cit.

²³ A. Sosnowski, *Środowisko społeczno-zawodowe marynarzy*, Warszawa – Poznań 1984.

Postępująca instytucjonalizacja środowiska socjologicznego Szczecina stanowiła ważny czynnik dalszego rozwoju. Oprócz nowych uczelnianych struktur organizacyjnych Pomorza Zachodniego, takich jak Zakład Socjologii Nauk Społeczno-Filozoficznych WSP (od 1976), powoływano cały szereg instytucji pozauczelnianych, związanych głównie z rozwojem zwłaszcza socjologii morskiej. W 1977 roku powstała Sekcja Socjologii Morskiej przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Socjologicznego w Warszawie z siedzibą w Szczecinie, w 1979 roku Zakład Socjologii Morskiej Oddziału PAN w Gdańsku z siedzibą w Szczecinie. Dzięki inicjatywie socjologów szczecińskich w 1984 roku został powołany organ teoretyczny nowej subdyscypliny socjologicznej pod nazwą „Roczniki Socjologii Morskiej” – obecna nazwa „*Annals of Marine Sociology*”; redakcja czasopisma, którego redaktorem jest R.B. Woźniak, mieści się w Szczecinie przy Uniwersytecie Szczecińskim.

Proces instytucjonalizacji sprzyjał rozwojowi badań socjologicznych nad problematyką Pomorza Zachodniego. Nawiązywano współpracę naukową z innymi ośrodkami naukowymi w kraju i za granicą. Ukształtowały się bardzo silne kontakty i więzi współpracy ze środowiskiem socjologicznym Trójmiasta, Koszalina i Poznania oraz z badaczami z ośrodków zagranicznych: Wielkiej Brytanii, Szwecji, Finlandii, USA, Izraela, Kanady oraz Japonii.

Równocześnie wyrastały inne kierunki badań socjologicznych, takie jak: socjologia pracy i przemysłu, socjologia wychowania, socjologia miasta, socjologia sportu, socjologia wsi, socjologia kultury, socjologia stosunków politycznych i socjologia patologii czy też socjologia rodziny i marketingu²⁴.

W Instytucie Zachodniopomorskim zapoczątkowano badania nad kierunkami współpracy między NRD i PRL. Badania te można zaliczyć do zakresu socjologii stosunków międzynarodowych. Kontynuowano badania nad różnymi typami rodzin ludzi morza, kolejarzy, robotników, pracowników umysłowych, chłopów-robotników.

Jednocześnie w tym okresie nastąpiła stopniowa likwidacja pracowni socjologiczno-psychologicznych w zakładach pracy, takich jak Polska Żegluga Morska, Zarząd Portu Szczecin, Stocznia Szczecińska im. Adolfa Warskiego oraz w innych instytucjach. Przyczyny tej likwidacji są rozliczne; można wśród nich wymienić nieufność wobec socjologów, niedocenywanie wiedzy socjologicznej, strach przed ujawnianiem zjawisk negatywnych, niechęć do korzystania z informacji socjologicznej, biurokratyczne metody zarządzania zakładami pracy i wiele innych czynników natury politycznej i ekonomicznej.

W okresie strajków w Szczecinie T. Makowska, Adamczyk, H. Perkowska, R.B. Woźniak i inni, a w Gdańsku M. Latoszek, współuczestniczyli w formowaniu postulatów robotniczych i organizacji działań strajkujących. W badaniach ukazywali postępujący kryzys społeczny, niezadowolenie ze stosunków pracy i warunków życia mieszkańców Pomorza Zachodniego.

²⁴ W. Bryniewicz, *Geneza i dzieje socjologii morskiej*, Szczecin 2004.

3. Faza modernizacji i transformacji socjologii – przestrzeń kulturowa i akademicka okresu uniwersyteckiego

Powstanie Uniwersytetu Szczecińskiego w 1985 roku otworzyło nową fazę dalszego rozwoju socjologii, stanowiło przełom nie tylko dla socjologów, lecz także dla badaczy związanych z naukami humanistycznymi i innymi dyscyplinami naukowymi; zaczął się „uniwersytecki” okres rozwoju tych nauk.

Powołano Instytut Socjologii o bardzo rozwiniętej strukturze organizacyjnej, obejmującej siedem zakładów: Zakład Socjologii Ogólnej, Zakład Socjologii Morskiej, Zakład Socjologii Pracy i Polityki Społecznej, Zakład Socjologii Kultury, Zakład Socjologii Rodziny, Zakład Historii Myśli Społecznej i Socjologicznej, Zakład Socjologii Cywilizacji Współczesnej i Pracownię Analiz Socjologicznych. Dyrektorem został L. Janiszewski, a zastępcą R.B. Woźniak. Funkcję tę od 1980 roku pełnił J. Nikolajew, w latach późniejszych J. Leoński i B. Gębski. Taka struktura odzwierciedlała w dużym stopniu dotychczasowe kierunki badań, wskazywała zarazem na potrzeby rozwoju socjologii uniwersyteckiej.

Powołanie Instytutu Socjologii zmieniło jego status w hierarchii uczelni i placówek uczelnianych zajmujących się socjologią. W strukturze Instytutu prowadzono działalność dydaktyczną i naukową – w ramach centralnych lub regionalnych programów badawczych.

Od 1986 roku pracownicy Instytutu Socjologii brali udział w realizacji Centralnego Programu Badań Podstawowych – CPBP-09.3 „Przemiany w społecznościach Ziemi Zachodnich i Północnych”. W ramach powyższego programu wykonywali wielozadaniowe tematy badawcze, takie jak: „Społeczne procesy marynizacji w regionie nadmorskim” (koordynator drugiego stopnia – L. Janiszewski), „Przemiany struktur społeczności miast portowych” (koordynator drugiego stopnia – R.B. Woźniak). Ponadto pracownicy Instytutu Socjologii brali udział w realizacji Centralnego Programu Badań Podstawowych – CPBP-09.2 „Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin w Polsce”. Program ten realizowano w Zakładzie Socjologii Morskiej IFiS PAN w podtemacie „Kategorie zawodowe ludzi morza i rodzina”, kierowanym przez L. Janiszewskiego.

Placówki socjologiczne Pomorza Zachodniego związane z uczelniami wyższymi prócz zajęć dydaktycznych prowadziły badania naukowe związane z profilem uczelni i potrzebami środowiska.

Zakład Filozofii i Socjologii Międzywydziałowego Instytutu Nauk Ekonomicznych i Społecznych Politechniki Szczecińskiej oprócz zajęć dydaktycznych z zakresu socjologii ogólnej i socjologii miasta prowadził badania nad świadomością społeczną studentów uczelni technicznych. Były one realizowane w ramach badań krajów RWPG. Badania te miały charakter interdyscyplinarny, obok socjologów bowiem brali w nich udział również politolodzy, ekonomiści i filozofowie. W 1980 roku, zakład zorganizował międzynarodową konferencję „Wpływ nauk ideologicznych na proces kształtowania się świadomości studentów uczelni technicznych”. Socjologowie prowadzili też własne badania nad społecznymi determinantami uczestnictwa w rekreacji fizycznej (H. Nadwyczańska) i spo-

łecznymi uwarunkowaniami estetycznego modelu mieszkania robotniczego (A. Filipowiak).

W Pomorskiej Akademii Medycznej w ramach Katedry Medycyny Społecznej funkcjonuje Pracownik Psychologii i Socjologii. Pracownicy oprócz zajęć dydaktycznych z socjologii medycyny prowadzili badania o charakterze usługowym.

W Wyższej Szkole Morskiej w latach 1974–1979 działała Pracownia Psychologiczno-Socjologiczna Zawodów Morskich, która uległa rozwiązaniu, kiedy w 1979 roku powstał Międzywydziałowy Instytut Nauk Społecznych. Od 1984 roku prowadzone są w jego ramach zajęcia dydaktyczne z socjologii ogólnej dla studentów piątego roku studiów. Ponadto problematykę socjologiczną wyklada się w niewielkim wymiarze w obrębie tak zwanych Nauk o Pracy i Kierowaniu. Badania naukowe uczelni ograniczają się do badań własnych. Ich przedmiotem są historyczno-socjologiczne problemy Szczecina oraz absolwentów uczelni morskich i funkcji organizacji młodzieżowych (S. Lasek²⁵).

W tym okresie socjologowie szczecińscy opublikowali kilkadziesiąt artykułów i rozpraw oraz kilka książek: T. Makowska, *Kształtowanie się robotniczej załogi przedsiębiorstwa* (1985); L. Janiszewski, *Sukces małżeński w rodzinach marynarzy* (1986); A. Sosnowski, J. Walkowiak, *Życie społeczno-kulturalne osiedla w świadomości jego mieszkańców* (1986); J. Nikołajew, *Społeczne problemy zawodu rybaka dalekomorskiego* (1986); ponadto w druku znajdowało się kilkadziesiąt dalszych opracowań socjologicznych, między innymi: R.B. Woźniak, *Społeczność miasta portowego w procesie przemian* (1990).

W poszczególnych uczelniach Pomorza zaobserwowano zintensyfikowane prace badawcze, wykonywane w celu uzyskania stopnia doktora i doktora habilitowanego.

Proces rozwoju środowiska socjologicznego na Pomorzu Zachodnim od samego początku toczył się szerokim kręgiem: od Szczecina, poprzez Koszalin i Słupsk, do Gdańska i Warszawy. Zaowocowało to wspólnymi konferencjami regionalnymi i międzynarodowymi. Warto w tym miejscu przytoczyć dwie konferencje zorganizowane przez Instytut Socjologii Uniwersytetu Szczecińskiego, które zaowocowały publikacjami: *Społeczności lokalne w perspektywie integracji europejskiej* (2000) pod redakcją R.B. Woźniaka oraz *Współczesne społeczeństwo polskie a wyzwania integracji europejskiej* pod redakcją R.B. Woźniaka i J. Leońskiego (2005), czy też pracę zbiorową *W kręgu socjologii interpretatywnej. Badania jakościowe nad tożsamością* pod redakcją J. Leońskiego i U. Kozłowskiej²⁶ (2007), świadczące o podejmowaniu coraz szerszych problemów z udziałem socjologów z kraju i zagranicy.

Trudno w sposób jednoznacznie wyjaśniająco-indukcyjny, czy też sprawdzająco-wyjaśniający, obiektywnie i trafnie weryfikować wyniki badań, ukazać ich intersubiektyw-

²⁵ S. Lasek, *Absolwenci szczecińskich szkół wyższych*, Szczecin 1977.

²⁶ *W kręgu socjologii interpretatywnej. Zastosowanie metod jakościowych*, red. J. Leoński, A. Kołodziej-Durmaś, Szczecin 2008.

ność i prawdziwość²⁷. Warto jednak przybliżyć, stosując podejście rozumiejące, pewne aspekty teoretyczne socjologii uprawianej na Pomorzu Zachodnim.

Teorie marynizacji

Termin „marynizacja” wywodzi się od słów łacińskich *marinus*, *marina* („morski”, „morska”). Prekursorem teorii marynizacji jest Ludwik Janiszewski. Składa się na nią zespół pojęć, tez i hipotez opisujących i wyjaśniających wpływ czynników nautycznych na ludzi morza oraz na szersze kręgi społeczne²⁸.

W skład tego układu wchodzi między innymi porty, stocznie, statki, instytucje i organizacje związane z morzem, społeczności przymorskie, obyczaje, kultura i świadomość morska. Możemy mówić również o marynizacji *sensu stricto*, traktując ją w znaczeniu węższym jako czynnik wpływu morza i przymorza – a więc środowiska nautycznego – zarówno na człowieka i ludzi bezpośrednio związanych z gospodarką morską, jak i na edukację morską²⁹. W zakresie tym mieszczą się także kręgi ludzi morza i przymorza oraz kręgi marynistyczne międzymorza.

Teorie interakcji

Ludzie wchodzi z sobą w bezpośrednie i pośrednie kontakty i stosunki społeczne. Problemy te stanowią przedmiot teorii interakcji, co szczegółowo przedstawiają w swoich pracach G.H. Mead³⁰, E. Goffman³¹ i J.H. Turner³², a także L. Janiszewski i R.B. Woźniak. Interakcja społeczna oznacza wzajemne oddziaływanie na siebie dwóch lub więcej osób, oddziaływanie grup bądź jednostki i grupy, polegające na obustronnym wpływaniu na zachowania, styl bycia czy też postawy.

Teoria funkcjonalna

Nieco inne ujęcie tego problemu znajdujemy w funkcjonalizmie, którego twórcą jest H. Spencer. W latach pięćdziesiątych kierunek ten dominował w socjologii, a obecnie jest jedną z kilku teorii obowiązujących w socjologii morskiej. Globalna działalność systemu jest zamierzona, rozpoznawalna i zrozumiała dla członków układu społecznego (na przykład dla załogi zakładu)³³. Działania te mogą przybrać charakter dezorganizacji (zamierzonej lub niezamierzonej), wywołującej poczucie bezsensowności wszelkich poczyną

²⁷ A. Sulek, *W terenie, w archiwum i w laboratorium. Studia nad warsztatem socjologa*, Warszawa 1990; Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, przeł. E. Hornowska, Poznań 2001.

²⁸ L. Janiszewski, *Socjologiczne badania nad ludźmi morza*, „Studia Socjologiczne” 1971, nr 4, s. 123–147; L. Janiszewski, *Morze i społeczeństwo. Ogólny zarys teorii marynizacji*, „Roczniki Socjologii Morskiej” 1994, t. 9.

²⁹ R.B. Woźniak, *Stoczniovcy Szczecina*, op. cit.

³⁰ G. H. Mead, *Umysł, osobowość i społeczeństwo*, przeł. Z. Wolińska, Warszawa 1975.

³¹ E. Goffman, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, przeł. P. Śpiewak, H. Datner-Śpiewak, Warszawa 1981.

³² J.H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, przeł. M. Bucholc, G. Woroniecka i in., Warszawa 1985; J.H. Turner, *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*, przeł. E. Różalska, Poznań 1998.

³³ R. Czyszkiewicz, *Położenie robotników portowych Szczecina w latach 1946–1949*, „Roczniki Socjologii Morskiej” 1996, t. 10.

i zniechęcenie, które często jest źródłem agresji i frustracji; prowadzić mogą zarazem do nowych, bardziej skutecznych rozwiązań.

Teorie wymiany społecznej

W okresie transformacji ustrojowej przydatną w analizie rzeczywistości społecznej staje się teoria wymiany społecznej (użyteczność). Można sądzić, że w każdej sytuacji dokonuje się „wymiana” (oddajesz określono dobro – koszt, aby otrzymać inne, cenniejsze – korzyści)³⁴. Teorie użyteczne sprowadzają wszystkie stosunki społeczne do wymiany w schemacie: koszt – rachunek – zyski i straty.

Pomimo dużych osiągnięć socjologia morska oraz jej recepcja, obieg i wymiana napotyka na wszechwładnym rynku sporo barier kulturowych, społecznych i badawczych.

4. Faza nowych koncepcji w socjologii

Jakość socjologii jako nauki wiąże się nie tylko z tym, jak rozumie się jej przedmiot, lecz również z tym, jakie podejmuje problemy badawcze, jakie są odmiany tej wiedzy i nauki. Posiłkując się stanem dotychczasowych badań i teorią socjologii, można wyłonić szereg opcji socjologicznych ułatwiających całościowe widzenie w aspekcie obszarów i nowych kierunków badań.

Badania zbiorowości społecznych zaliczonych do kategorii ludzi Pomorza, które tworzą zarówno jednostki i grupy społeczne bezpośrednio pracujące na morzu bądź przymorzu, jak również te, które zabezpieczają i organizują pracę oraz kierują nią w makroregionie morskim, prowadzono w różnych obszarach:

- *badanie instytucji o charakterze nautycznym*: do zbioru tych instytucji zalicza się na ogół instytucje nautyczne związane z akwenami otwartymi, a więc żegluga i transportu morskiego, rybołówstwa i przetwórstwa morskiego, stoczni morskich i remontowych; instytucje nautyczne pośredniczące w wymianie i zbycie, związane z organizacją linii żeglugowych, transportem, przeładunkiem towarów; instytucje nautyczne usługowo-pomocnicze i oświatowo-wychowawcze czy też socjalne, jak również pozanautyczne³⁵;
- *badanie procesów społecznych*: w badaniach tych ukazano procesy zachodzące w sferze działalności społeczno-zawodowej, organizacji ekonomicznej, demograficznej czy też społecznej, wychowawczej i rekreacyjnej³⁶;
- *badanie społeczności terytorialnych* tworzących różne układy osadnicze i ekologiczne, wśród których można wyróżnić: wiejskie, wiejsko-miejskie i miejskie społeczności terytorialne, stanowiące charakterystyczne jednostki w układzie

³⁴ U. Tarnowska-Jakóbiec, *Więzi emocjonalne w rodzinach marynarzy i rybaków*, „Roczniki Socjologii Morskiej” 1996, t. 10.

³⁵ C. Christowa, *Strategie rozwoju funkcji logistycznej polskich portów morskich w warunkach globalizacji gospodarki*, [w:] *Wpływ otoczenia na funkcjonowanie polskich portów morskich*, red. E. Urbańczyk, Szczecin 2001.

³⁶ U. Kozłowska, *Stoczniowcy Szczecina...*, op. cit.

przymorskiej sieci osadniczej; z kolei spośród tych układów można wyróżnić portowe miasta i wsie: a) morskie oraz b) śródlądowe lub większe zgrupowania określane mianem zespołu portowego czy też zespołu miejsko-portowego, którego przykładem jest port śródlądowy w Policach³⁷, jak również portowe miasta metropolitalne³⁸;

- *problemy socjologii polityki* podejmują problemy władzy, państw politycznych, systemów politycznych³⁹. Polityka ta stanowi zarazem odbicie kierunków filozoficznych, tradycji i stereotypów, systemów wartości danego kraju i jego koncepcji ustrojowo-politycznej⁴⁰;
- *problemy socjologii kultury* dotyczące uczestnictwa w kulturze, różnorodności kulturowej mieszkańców, dylematy uczestnictwa w kulturze⁴¹, stylu życia i sposobu spędzania czasu wolnego⁴², badań nad przemianami języka⁴³, funkcjonowaniem instytucji kulturalnych czy też funkcji szkolnictwa i oświaty na Pomorzu Zachodnim⁴⁴;
- *problemy socjologii struktury i ruchliwości społecznej* związane z osadnictwem na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski, karierami życiowymi i zawodowymi mieszkańców, kształtowaniem się społeczności lokalnych, pozycji społecznej mieszkańców, porządku społecznego i zmiany systemowej, przemianami społeczno-ekonomicznymi Ziemi Zachodnich i Północnych Polski, przemianami w infrastrukturze na ZZiPP⁴⁵;
- *problemy socjologii edukacji i zmiany społecznej*, a wśród nich: kształcenie ustawiczne, wdrażanie do demokracji, wychowanie do wartości⁴⁶, problem kształtowania więzi społecznych⁴⁷, socjalizacja i wychowanie⁴⁸, badanie wzorów osobowych.

³⁷ R.B. Woźniak, *Teoretyczne problemy socjologii miasta portowego*, „Roczniki Socjologii Morskiej” 1993, t. 7.

³⁸ M. Woźniak-Miszewska, *Portowe miasto metropolitalne...*, op. cit.

³⁹ *Władze lokalne i regionalne w warunkach globalizacji*, red. M. Barański, M. Stolarczyk, Katowice 2003.

⁴⁰ A. Michalak, *Lokalni wyborcy samorządowi. Socjologiczne studium politycznych zachowań wyborców*, Szczecin 2002.

⁴¹ J. Papież, *Przemiany warunków socjalizacyjno-edukacyjnych na wsi. Badania panelowe*, Kraków 2006.

⁴² L. Milian, *Zarys systemu działalności kulturalno-oświatowej we flocie morskiej*, [w:] *Kultura na statku morskim. Rozprawy z socjologii i psychologii*, red. L. Janiszewski, Szczecin 1970.

⁴³ M.in.: *Gwary i nazewnictwo na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, red. E. Homa, Zielona Góra 1998.

⁴⁴ B. Sadaj, *Spoleczno-zawodowe problemy nauczycieli w Polsce Ludowej na przykładzie woj. szczecińskiego*, Szczecin 1967; L. Turek-Kwiatkowska, *Udział szkolnictwa wyższego i regionalnych stowarzyszeń naukowych w przemianach społecznych na ZZiPP*, [w:] *Nauka wobec przemian w społecznościach ziem zachodnich i północnych Polski*, red. Z. Silski, Opole 1989.

⁴⁵ M.in.: J. Leoński, *Spoleczeństwo szczecińskie jako społeczeństwo migrantów*, [w:] *Spoleczne problemy regionalne*, red. R. Czyszkiewicz, Szczecin 1998; R.B. Woźniak, *Socjologiczne implikacje migracji cudzoziemców w Polsce. Studium pogranicza polsko-niemieckiego*, Szczecin 1999.

⁴⁶ *Edukacja w perspektywie integracji Europy*, red. M. Ochmański, T. Sokołowska-Dzioba, A. Pielecki, Warszawa 2001.

⁴⁷ T. Szkudlarek, *Wyzwania pedagogiki krytycznej i antypedagogiki*, Kraków 1992.

⁴⁸ R.B. Woźniak, *Zarys socjologii edukacji i zachowań społecznych*, Koszalin 1997; R.B. Woźniak, *Mikrosocjologia edukacji w zarysie*, Toruń 2012; *Socjalizacja a wartości (aktualne konteksty)*, red. T. Frąckowiak, J. Modrzewski, Poznań 1995.

Można zauważyć, że lista wyszczególnionych badań jest niepełna. Wszystkie przedstawione dziedziny wymagają szczegółowych studiów.

Jednocześnie warto wymienić współczesne i perspektywiczne pola badawcze, do których można zaliczyć takie dyscypliny jak:

Socjologia pogranicza

W zakresie przedmiotu socjologii pogranicza mieszczą się zjawiska funkcjonowania i procesy tworzenia się, rozwoju oraz pośredniczenia różnych zbiorowości społecznych, instytucji, sił i środków.

Badania na pograniczu polsko-niemieckim na Pomorzu Zachodnim przeprowadzono zaraz po 1989 roku⁴⁹. Przedmiotem badań uczyniono stosunki polsko-niemieckie między Polakami a Niemcami, osobiste kontakty z Niemcami, a także uprzedzenia wobec Niemców oraz stereotyp Niemca i Polaka. Badano też opinie młodzieży polskiej i niemieckiej dotyczące obrazu Niemiec i Niemców w świadomości polskiej młodzieży i mieszkańców pogranicza⁵⁰.

Cenne badania nad pograniczem wschodnim prowadzone były przez lata przez A. Sadowskiego⁵¹ (1995), J. Nikitorowicza⁵² (1995), G. Babińskiego (2002), a także Z. Kurcza (2008). Szczegółowy przegląd problematyki można znaleźć w pracy pod redakcją R.B. Woźniaka i Ż. Stasieniuk⁵³ oraz wyniki badań I. Machaj⁵⁴ (2005) i poszukiwań teoretycznych L. Gołdyki (2013).

Socjologia bezrobocia, ubóstwa i bezdomności

Wybitny polski socjolog i humanista Florian Znaniecki zwrócił uwagę na bezrobocie jako obiekt badań społecznych. Bezrobotni należą do szczególnej kategorii ludzi, pisał Znaniecki: „tracąc rolę zatrudnionego lub uczącego się, jednostka usuwana jest z kręgu pracujących lub uczących się, z którymi łączyły ją jak dotąd szczególne więzi”⁵⁵.

Przemiany ustrojowe w Europie Środkowo-Wschodniej lat dziewięćdziesiątych przyniosły zmieniające się samoidentyfikacje społeczne, w ramach których znajdują się

⁴⁹ L. Janiszewski, A. Sosnowski, *Polacy i Niemcy. Sondaż opinii i postaw*, Szczecin 1992; R.B. Woźniak, *Problemy badań socjologicznych nad miastami portowymi w makroregionie morskim*, „Studia Sociologica” 1992, nr 3; R.B. Woźniak, *Socjologiczne implikacje migracji...*, op. cit.

⁵⁰ R.B. Woźniak, *Obraz Niemiec i Niemców w świadomości polskiej młodzieży pogranicza*, Szczecin 1997; L. Janiszewski, A. Sosnowski, *Polacy i Niemcy...*, op. cit.

⁵¹ A. Sadowski, *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*, Białystok 1995.

⁵² J. Nikitorowicz, *Pogranicza, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995.

⁵³ *Spółczesność pogranicza polsko-niemieckiego. Wyzwania i dylematy*, red. R.B. Woźniak, Ż. Stasieniuk, Szczecin 2008.

⁵⁴ I. Machaj, *Spółeczno-kulturowe konteksty tożsamości mieszkańców polskiego i zachodniego pogranicza*, Warszawa 2005; I. Machaj, *Wschód a zachód pogranicza Polski*, [w:] *Współczesne społeczeństwo polskie a wyzwania integracji europejskiej*, red. J. Leoński, R.B. Woźniak, Szczecin 2005.

⁵⁵ F. Znaniecki, *Socjologia bezrobotnych*, „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr 1, s. 3–13.

nowe klasy niższe, średnie i wyższe ze swoimi odmianami. W hierarchii tej zlokalizowani są też bezrobotni, bezdomni czy też inne kategorie marginesu społecznego⁵⁶.

Z klasą bezrobotnych w społecznościach lokalnych Pomorza Zachodniego identyfikuje się prawie połowa dorosłych mieszkańców, czyli zbiorowości o obniżonych: poziomie materialnym, prestiżu i innych wyznacznikach statusu społecznego⁵⁷.

Badania bezrobocia w okresie międzywojennym były prowadzone zwłaszcza przez Instytut Gospodarstwa Społecznego i Instytut Spraw Społecznych. W okresie powojennym badania nad bezrobociem (nadwyżkami siły roboczej) prowadził od 1957 roku Instytut Gospodarki Społecznej (M. Kabaj, A. Rajkiewicz). Szersze zainteresowanie tą problematyką w Polsce nastąpiło jednak dopiero po 1989 roku⁵⁸.

Już od początku badań zwrócono uwagę na przedmiotowe i podmiotowe traktowanie bezrobocia w skali mikro- i makrosocjalnej⁵⁹. Bezrobocie jest jednak zjawiskiem/faktem złożonym i nie poddaje się jednoznacznej interpretacji⁶⁰.

5. Socjoglobalistyka jako nowa dyscyplina naukowa

Globalizacja jest zespołem procesów, które współorganizują współczesny świat, staje się jakby korelatem zjawisk społecznych zachodzących w różnej skali i nie może ich pominąć socjologia polityki czy kultury, socjologia rodziny i religii, socjologia wielkich i małych grup. Globalizacja zmienia pojmowanie narodu i naturę czynników narodotwórczych – kultury, rynku narodowego, terytorium i państwa, by ograniczyć się do najważniejszych. Swoistej implozji świata towarzyszy eksplozja niektórych kultur, instytucji i sposobów życia. Globalizacja jest pojęciem dyskursu na temat zmiany społecznej⁶¹.

Dotyczy ona różnych paradygmatów i aspektów rzeczywistości⁶². Mówiąc o globalizacji, nie możemy pominąć takich terminów jak globalizm, globalność, globalistyka. Globalizm skupia się głównie na wymiarze ekonomicznym, globalność czyni świat „miejscem dla każdego”, olimpijskie hasło chińskie głosi nawet: „Jeden świat – jedno marzenie”⁶³.

A. Albrow twierdzi wręcz, że w socjologii kamień milowy na temat globalizacji stanowiła praca M. Moora na temat globalnej socjologii – jednak aż do 1976 roku termin ten

⁵⁶ W. Urbanik, *Bezrobocie i zatrudnienie w małym mieście. Socjologiczne studium zachowań bezrobotnych*, Szczecin 2002.

⁵⁷ R.B. Woźniak, *Społeczność lokalna bezrobotnych*, Szczecin – Koszalin 1995; W. Urbanik, *Bezrobocie...*, op. cit.

⁵⁸ R.B. Woźniak, *Społeczność lokalna...*, op. cit.; T. Borkowski, A. Marcinkowski, *Socjologia bezrobocia*, Warszawa 1996; K. Młonek, *Bezrobocie w Polsce w XX wieku w świetle badań*, Warszawa 1999.

⁵⁹ R. B. Woźniak, *Społeczność lokalna...*, op. cit.

⁶⁰ W. Brodński, A. Ostrowski, *Recesja i bezrobocie – nowe zagrożenia*, Warszawa 1993; T. Borkowski, A. Marcinkowski, *Socjologia bezrobocia*, op. cit.

⁶¹ K. Krzysztofek, M. Szczepański, *Zrozumieć rozwój. Od społeczeństw tradycyjnych do informatycznych*, Katowice 2002; R.B. Woźniak, *U podstaw socjoglobalistyki...*, op. cit.; M. Moore, *Global sociology: the World as a singular system*, „American Journal of Sociology” 1966, nr 71.

⁶² R.B. Woźniak, *Socjoglobalistyka wobec problemów nautologii i ekologii społecznej*, „Roczniki Socjologii Morskiej/Annuals of Marine Sociology” 2005, t. XVI.

⁶³ Zob. R.B. Woźniak, *Pogranicza globalizacji i globalistyki*, [w:] *Współczesne społeczeństwo polskie a wyzwania integracji europejskiej. Studia i materiały*, red. J. Leoński, R.B. Woźniak, Szczecin 2005.

nadal był używany głównie w rozumieniu „totalny”. Termin ukuty w Uppsali na Światowym Kongresie Socjologicznym o globalnym społeczeństwie jest nieostry, nie formułuje przedmiotu i treści badań. Przymiotnikowe określenia nie są podstawą do wyodrębnienia dyscypliny naukowej.

Socjoglobalistyka jest nauką otwartą i dynamiczną, zajmuje się różnymi aspektami oraz poziomami funkcjonowania i przemian obiektów społecznych, kulturowych, cywilizacyjnych współczesnego świata.

Socjoglobalistyka portowych miast metropolitalnych

Życie społeczne i gospodarowanie odbywa się zawsze w czasie i przestrzeni, a zbiorowości społeczne w określony sposób je organizują⁶⁴. Organizowanie przestrzeni, czyli rozmieszczenie jej elementów, jest wszakże inne w sytuacji, gdy odbywa się nad morzem, a inne w głębi lądu. Kierunek przemian przestrzennych układów osadniczych nie może być także oderwany od rozwoju kulturowego i cywilizacyjnego danego obszaru czy miasta⁶⁵.

Problemy te stanowią przedmiot systematycznych badań podejmowanych przez socjologów. W 2008 roku przygotowywana była do druku praca M. Kowalewskiego *Środowisko społeczne mieszkańców TBS-ów w mieście portowym*⁶⁶. Zagadnienie stoczniowców Szczecina w pracy *Stoczniowcy Szczecina w procesie przemian społecznych. Studium socjologiczne Stoczni Szczecińskiej* przedstawiła U. Kozłowska (2008). Kontynuacją tematów marynistycznych jest praca Ż. Stasieniuk *Zbiorowość marynarzy w procesie przemian*⁶⁷ (2008).

Inne obszary badań socjologicznych

Dalsze przeobrażenia w życiu społecznym na Pomorzu Zachodnim wiążą się z procesami globalizacji oraz integracji europejskiej. Zjawiska te ujawniły potrzebę reinterpretacji nowej rzeczywistości oraz doskonalenia warsztatu badawczego i teoretycznego⁶⁸, również w sytuacji konfliktu społecznego⁶⁹.

W tym też nurcie wyrasta sozoglobalistyka i socjoglobalistyka morska⁷⁰ (*marine sociology*)⁷¹.

Globalny system sozoglobalistyki społecznej winien łączyć zjawiska i procesy funkcjonujące w różnych układach i przestrzeniach nautycznych i społeczno-kulturowych.

⁶⁴ B. Jałowiecki, M. Szczepański, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Katowice 1980.

⁶⁵ C. Christowa, *Strategie rozwoju funkcji...*, op. cit.; K. Wszebrowski, *Dokerzy gdańscy. Studium socjologiczne*, Gdańsk 1989; R. B. Woźniak, *Spolecznosc miasta portowego...*, op. cit.; *Miasto i sacrum*, red. M. Kowalewski, A.M. Królikowska, Kraków 2011.

⁶⁶ Kowalewski M., *Środowisko społeczne lokatorów TBS-ów*, Toruń 2010.

⁶⁷ Ż. Stasieniuk, *Zbiorowość marynarzy w procesie przemian*, Szczecin 2008.

⁶⁸ R.B. Woźniak, *Spolecznosc miasta portowego w procesie zmian*, Szczecin 1991; R.B. Woźniak, *Obraz Niemiec i Niemców...*, op. cit.

⁶⁹ R. Bartłomiejski, *Mieszkańcy osiedla w sytuacji konfliktu ekologicznego w mieście*, Warszawa 2015.

⁷⁰ R.B. Woźniak, *Sozoglobalistyka morska (Marine sozoglobalistics)*, „Roczniki Socjologii Morskiej/Annuals of Marine Sociology” 2006, t. XVII.

⁷¹ R.B. Woźniak, *U podstaw sozjoglobalistyki...*, op. cit.

W poszukiwaniu rzetelnej wiedzy o rzeczywistości pogłębiano narzędzia badawcze, aby lepiej zrozumieć i wyjaśniać badane fakty oraz opisywać je i sprawdzać w sposób systematyczny. Przyjęto metody i techniki badawczo wzbogacone metodologią teorii ugruntowanej. Systematycznie przyswajano technikę pobierania próbek, kodowania zebranego materiału, jak również pisanie not teoretycznych⁷². Rozszerzoną wersję metody badań jakościowych przedstawił M. Gorzko⁷³, prezentując poglądy A.L. Straussa i J. Corbina⁷⁴ oraz innych badaczy, którzy preferują ten kierunek.

Ciekawe są badania A. Terelaka *Koncepcje rozwoju społecznego grupy ekspertów dla wybranych powiatów województwa zachodniopomorskiego* (2004) i S. Kołodziejczaka *Świadomość ekologiczna społeczności terytorialnych zamieszkujących tereny przylegające do polskiej części Zalewu Szczecińskiego* (2005)⁷⁵, wykonane metodą teorii ugruntowanej oraz praca A. Królikowskiej z 2008 roku *Religijność młodzieży akademickiej Szczecina*, a także R.B. Woźniaka *Mikrosocjologia edukacji w zarysie* (2012) i A. Kołodziej-Durnaś *Kultura organizacji* (2012)⁷⁶.

Uwagi końcowe

Znacząca jest prawie siedemdziesięcioletnia rozległość zainteresowań i badań na Pomorzu Zachodnim. Wyrasta ona ze wspólnej niszy rozwoju akademickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski. Stąd też problematyka prezentowanych prac odzwierciedla tylko w wąskim zakresie ich myśl twórczą i ducha prawdy tych ziem i ludzi.

W artykule przedstawiono wycinkowo prace autorów reprezentujących różne środowiska naukowe, a kluczem łączącym ich zainteresowania socjologiczne jest Pomorze Zachodnie.

Biorąc pod uwagę toczące się procesy społeczno-kulturowe na Pomorzu Zachodnim, umownie umieszczono je w czterech następujących po sobie fazach: w pierwszej fazie, fazie narodzin, nastąpiła rejestracja poglądów i analiz socjologicznych prac teoretyczno-metodologicznych prowadzonych na Pomorzu Zachodnim; był to okres penetracji i zakotwiczenia klasycznej socjologii ZZiPP. W drugiej fazie nastąpiła formalizacja i instytucjonalizacja socjologii, która miała jeszcze charakter dryfowania; trzecia faza to czas dokonujących się zmian modernizacji i transformacja, w której socjologia dojrzewała i żeglowała ku nowoczesności w fazie toczących się reform; faza czwarta to otwarta ponowoczesność zmian, odnosząca się do badań i oddziaływań różnorodnych związków i zależności w skali regionalnej i światowej.

⁷² K. Konecki, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa 2000.

⁷³ M. Gorzko, *Procedury i emergencje. O metodologii klasycznych odmian teorii ugruntowanej*, Szczecin 2008.

⁷⁴ A. Strauss, J. Corbin, *Grounded theory in practice*, California 1997.

⁷⁵ S. Kołodziejczak, *Świadomość ekologiczna społeczności terytorialnych zamieszkujących tereny przylegające do polskiej części Zalewu Szczecińskiego*, Szczecin 2005.

⁷⁶ A. Kołodziej-Durnaś, *Kultura organizacji – idea i instrumentalizacja. Socjologiczne studium krytyczne*, Szczecin 2012.

Ogólnie można stwierdzić, że:

- w badaniach społeczności ZZiPP należy uwzględniać odmienność postaw i zachowań różnych grup społeczno-kulturowych i etnicznych, na jakie dzielą się nadal mieszkańcy wsi i miast tych ziem po 2017 roku;
- można też sądzić, że mieszkańcami ZZiPP w dwóch trzecich byli osadnicy nie-reprezentujący wyraźnych opcji politycznych, ani lewicowych, ani i prawicowych, ani też ich sprzężeń typu lewicowo- czy prawicowo-centrowych. Stąd trudno dowieść istnienia w badanej przestrzeni społecznej zwartej kulturowo i politycznie szczecińskiej, koszalińskiej czy też nawet gdańskiej grupy etnicznej;
- poszukiwanie, zwłaszcza od roku 1989, swoistej nowej ideologii regionalnej, stanowiącej jeden z czynników tożsamości ludności ZZiPP, przejawiało się w różnych formach rewindykacji, od quasi-politycznych *verso police* po czysto kulturowe i społeczne, ciągle szukające swojej opcji i płaszczyzny rewitalizacji.

Na tym tle tworzyła się nowa elita regionalna, która konstruowała wzór mieszkańca „Europejczyka”, co powodowało zarazem zarówno rodzenie się samoświadomości regionalnej i narodowej, jak też konflikty wartości oraz dualizm postaw i stylów życia. Występujące procesy instytucjonalizacji ruchu oraz budowania tożsamości mieszkańców – między innymi poprzez tworzenie stowarzyszeń komunalnych, związków cechowych gmin Pomorza Zachodniego „Pomerania”, europejskich akademii obywatelskich, instytutów europejskich (Instytut Polski w Berlinie) czy wręcz partii politycznych – przyspieszają zjawiska rewitalizacji tożsamości obywatelskiej mieszkańców.

Istnieje cała mnogość tematów, które wymagają nowych programów badawczych oraz rozwoju współczesnych orientacji naukowych, by wykroczyć poza powierzchowność.

Wyszczególnione zagadnienia wskazują, że problemy, procesy i instytucje występujące na Ziemiach Zachodnich stanowią systemy o olbrzymiej skali złożoności, które realizują się w warunkach różnic i napięć pomiędzy układami lokalnymi i regionalnymi oraz ponadlokalnymi, zwłaszcza w zakresie interesów i wartości, przy jednoczesnej zbiorowej nieświadomości rządzących. Jednak faza ponowoczesnego otwarcia postrzegana jest jako źródło nowej aktywności mieszkańców, otwartości i odpowiedzialności prointegracyjnie nastawionego społeczeństwa Ziem Zachodnich na nowy ład społeczny i rozwój.

Miniony okres naznaczył się w wizji socjologicznej opisem transformacji ustrojowej Polski oraz aktywności społeczno-politycznej obywateli w rozwijającym się systemie społecznym. Kształtowanie się nowego przywództwa i elit politycznych, pluralizmu oraz nowych szans i zagrożeń ładu demokratycznego, jak również rozwój infrastruktury naukowej ZZiPP stanowiły profetyczny zew i lont przyszłych wydarzeń ukazywanych przez socjologów. Ich białą księgą są badania stoczniovców Szczecina (R.B. Woźniak) i Gdańska (M. Latoszek).

Niezaprzeczalnym nurtem rozwoju jest metodologia teorii ugruntowanej M. Gorzki oraz badania terenowe, kontynuowane na Pomorzu Szczecińskim, oraz rozwój młodej kadry naukowej.

Badania prowadzone w Makroregionie Pomorza Zachodniego wskazują na młodość społeczeństwa i jego wielokulturowość oraz dynamiczną otwartość na współpracę i współdziałanie międzynarodowe i globalne, czyli trendy rozwijającej się Europy i świata. Świadczą o tym badania zmian dokonujących się w systemie wartości oraz w postawach i stereotypach społecznych mieszkańców i młodzieży. Socjologia pogranicza i jej badania rozprze-strzeniły się w różnych ośrodkach w kraju i za granicą, podobnie zresztą jak socjologia bezrobocia. Stopniowo osadza się też na mapie nauki socjoglobalistyka jako uniwersalistyczna i wszechogarniająca konstatacja rzeczywistości społecznej. Socjologia na Pomorzu Zachodnim, choć kształtowała się w ułomnych społecznie i politycznie warunkach różnych nurtów i opcji teoretycznych, zawsze kierowała światłem wiedzy i prawdy – *lux et veritas* – oraz dobra publicznego.

Sukces ma wielu ojców. Uwarunkowany jest wielością czynników i pracy wspaniałych ludzi tworzących naukę i kulturę na Pomorzu Zachodnim.

Kłaniamy się i dziękujemy wszystkim nauczycielom akademickim, władzom uczelni, administracji regionu oraz wszystkim innym za wspólną pracę, wsparcie i otwarty pas kręgu ludzi morza i międzymorza.

Bibliografia

- Bartłomiejski R., *Mieszkańcy osiedla w sytuacji konfliktu ekologicznego w mieście*, Warszawa 2015.
- Borkowski T., Marcinkowski A., *Socjologia bezrobocia*, Warszawa 1996.
- Brodniak W., Ostrowski A., *Recesja i bezrobocie – nowe zagrożenia*, Warszawa 1993.
- Bryniewicz W., *Geneza i dzieje socjologii morskiej*, Szczecin 2004.
- Chmielewska B., *Wstępny projekt badań socjologicznych nad Szczecinem*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1964, z. 4.
- Christowa C., *Strategie rozwoju funkcji logistycznej polskich portów morskich w warunkach globalizacji gospodarki*, [w:] *Wpływ otoczenia na funkcjonowanie polskich portów morskich*, red. E. Urbańczyk, Szczecin 2001.
- Czyszkiewicz R., *Położenie robotników portowych Szczecina w latach 1946–1949*, „Roczniki Socjologii Morskiej” 1996, t. 10.
- Dulczewski Z., *Florian Znaniński*, Warszawa 1984.
- Edukacja w perspektywie integracji Europy*, red. M. Ochmański, T. Sokołowska-Dzioba, A. Pielecki, Warszawa 2001.
- Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, przeł. E. Hornowska, Poznań 2001.
- Goffman E., *Człowiek w teatrze życia codziennego*, przeł. P. Śpiewak, H. Datner-Śpiewak, Warszawa 1981.
- Gorzko M., *Procedury i emergencje. O metodologii klasycznych odmian teorii ugruntowanej*, Szczecin 2008.
- Gringhis D., *Of ships and fish and fishermen*, Funstall 1963.

- Gwary i nazewnictwo na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, red. E. Homa, Zielona Góra 1998.
- Jałowicki B., Szczepański M., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Katowice 1980.
- Janiszewski L., *Morze i społeczeństwo. Ogólny zarys teorii marynizacji*, „Roczniki Socjologii Morskiej” 1994, t. 9.
- Janiszewski L., *Rodzina marynarzy i rybaków morskich. Studium socjologiczne*, Warszawa – Poznań 1976.
- Janiszewski L., *Socjologia morska. Wstęp informacyjny i bibliograficzny*, Szczecin 1977.
- Janiszewski L., *Socjologiczne badania nad ludźmi morza*, „Studia Socjologiczne” 1971, nr 4.
- Janiszewski L., *Z działalności Sekcji Socjologiczno-Demograficznej Instytutu Zachodniopomorskiego w Szczecinie*, Szczecin 1968.
- Janiszewski L., Sosnowski A., *Polacy i Niemcy. Sondaż opinii i postaw*, Szczecin 1984.
- Kołodziejczak S., *Świadomość ekologiczna społeczności terytorialnych zamieszkujących tereny przylegające do polskiej części Zalewu Szczecińskiego*, Szczecin 2005.
- Kołodziej-Durnaś A., *Kultura organizacji – idea i instrumentalizacja. Socjologiczne studium krytyczne*, Szczecin 2012.
- Konecki K., *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa 2000.
- Kowalewski M., *Środowisko społeczne lokatorów TBS-ów*, Toruń 2010.
- Kozłowska U., *Stoczniovcy Szczecina w procesie przemian społecznych. Studium socjologiczne Stoczni Szczecińskiej SA*, Szczecin 2008.
- Krzysztofek K., Szczepański M., *Zrozumieć rozwój. Od społeczeństw tradycyjnych do informatycznych*, Katowice 2002.
- Lasek S., *Absolwenci szczecińskich szkół wyższych*, Szczecin 1977.
- Leoński J., *Spółeczeństwo szczecińskie jako społeczeństwo migrantów*, [w:] *Spółeczne problemy regionalne*, red. R. Czyszkiewicz, Szczecin 1998.
- Machaj I., *Spółeczno-kulturowe konteksty tożsamości mieszkańców polskiego i zachodniego pogranicza*, Warszawa 2005.
- Machaj I., *Wschodnie a zachodnie pogranicze Polski*, [w:] *Współczesne społeczeństwo polskie a wyzwania integracji europejskiej*, red. J. Leoński, R.B. Woźniak, Szczecin 2005.
- Mead G.H., *Umysł, osobowość i społeczeństwo*, przeł. Z. Wolińska, Warszawa 1975.
- Miasto i sacrum*, red. M. Kowalewski, A.M. Królikowska, Kraków 2011.
- Michalak A., *Lokalni wyborcy samorządowi. Socjologiczne studium politycznych zachowań wyborców*, Szczecin 2002.
- Milian L., *Zarys systemu działalności kulturalno-oświatowej we flocie morskiej*, [w:] *Kultura na statku morskim. Rozprawy z socjologii i psychologii*, red. L. Janiszewski, Szczecin 1970.
- Mlonek K., *Bezrobocie w Polsce w XX wieku w świetle badań*, Warszawa 1999.

- Moore M., *Global sociology: the World as a singular system*, „American Journal of Sociology” 1966, nr 71.
- Morskie społeczności lokalne. Teoria i empiria*, red. L. Janiszewski, R.B. Woźniak, Szczecin 1991.
- Nikitorowicz J., *Pogranicza, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995.
- Olchowy T., *Profilaktyka zdrowia psychicznego marynarzy*, Gdynia 1966.
- Pamiętniki osadników Ziem Zachodnich*, wybór i oprac. Z. Dulczewski, A. Kwilecki, przedm. W. Markiewicz, Poznań 1963, 1970.
- Papież J., *Przemiany warunków socjalizacyjno-edukacyjnych na wsi. Badania panelowe*, Kraków 2006
- Polańska A., *Zawód rybaka morskiego w Polsce*, Gdynia 1965.
- Sadaj B., *Społeczno-zawodowe problemy nauczycieli w Polsce Ludowej na przykładzie woj. szczecińskiego*, Szczecin 1967.
- Sadowski A., *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*, Białystok 1995.
- Socjalizacja a wartości (aktualne konteksty)*, red. T. Frąckowiak, J. Modrzewski, Poznań 1995.
- Sosnowski A., *Środowisko społeczno-zawodowe marynarzy*, Warszawa – Poznań 1984.
- Społeczeństwo Ziem Zachodnich. Studium porównawcze wyników badań socjologicznych w województwie zielonogórskim*, red. Z. Dulczewski, Poznań 1971.
- Stasieniuk Ż., *Zbiorowość marynarzy w procesie przemian*, Szczecin 2008.
- Sto lat socjologii polskiej*, red. J. Szacki, Warszawa 1995.
- Strauss A., Corbin J., *Grounded theory in practice*, California 1997.
- Sulek A., *W terenie, w archiwum i w laboratorium. Studia nad warsztatem socjologa*, Warszawa 1990.
- Szkudlarek T., *Wyzwania pedagogiki krytycznej i antypedagogiki*, Kraków 1992.
- Tarnowska-Jakóbiec U., *Więzi emocjonalne w rodzinach marynarzy i rybaków*, „Roczniki Socjologii Morskiej” 1996, t. 10.
- Turek-Kwiatkowska L., *Udział szkolnictwa wyższego i regionalnych stowarzyszeń naukowych w przemianach społecznych na ZZiPP*, [w:] *Nauka wobec przemian w społecznościach ziem zachodnich i północnych Polski*, red. Z. Silski, Opole 1989.
- Turner J.H., *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*, przeł. E. Różalska, Poznań 1998.
- Turner J.H., *Struktura teorii socjologicznej*, przeł. M. Bucholc, G. Woroniecka i in., Warszawa 1985.
- Urbanik W., *Bezrobocie i zatrudnienie w małym mieście. Socjologiczne studium zachowań bezrobotnych*, Szczecin 2002.
- Winiecka A., *Z socjologicznej problematyki muzealnictwa. Muzeum miasta*, Szczecin 1980.
- W kręgu socjologii interpretatywnej. Zastosowanie metod jakościowych*, red. J. Leoński, A. Kołodziej-Durnaś, Szczecin 2008.
- Władze lokalne i regionalne w warunkach globalizacji*, red. M. Barański, M. Stolarczyk, Katowice 2003.

- Woźniak R.B., *Floriana Znanięckiego koncepcja sił społecznych i jej współczesna doniosłość*, [w:] *Socjologia polityczna Floriana Znanięckiego a współczesna polityka*, red. O. Sochacki, Gdańsk 1996.
- Woźniak R.B., *Mikrosocjologia edukacji w zarysie*, Toruń 2012.
- Woźniak R.B., *Obraz Niemiec i Niemców w świadomości polskiej młodzieży pogranicza*, Szczecin 1997.
- Woźniak R.B., *Pogranicza globalizacji i globalistyki*, [w:] *Współczesne społeczeństwo polskie a wyzwania integracji europejskiej. Studia i materiały*, red. J. Leoński, R.B. Woźniak, Szczecin 2005.
- Woźniak R.B., *Problemy badań socjologicznych nad miastami portowymi w makroregionie morskim*, „*Studia Sociologica*” 1992, nr 3.
- Woźniak R.B. *Socjoglobalistyka wobec problemów nautologii i ekologii społecznej*, „*Roczniki Socjologii Morskiej/Annuals of Marine Sociology*” 2005, t. XVI.
- Woźniak R.B., *Socjologiczne implikacje migracji cudzoziemców w Polsce. Studium pogranicza polsko-niemieckiego*, Szczecin 1999.
- Woźniak R.B., *Sozoglobalistyka morska (Marine sozoglobalistics)*, „*Roczniki Socjologii Morskiej/Annuals of Marine Sociology*” 2006, t. XVII.
- Woźniak R.B., *Spółeczność lokalna bezrobotnych*, Szczecin – Koszalin 1995.
- Woźniak R.B., *Spółeczność miasta portowego w procesie zmian*, Szczecin 1991.
- Woźniak R.B., *Stoczniowcy Szczecina. Studium socjologiczne Stoczni im. Adolfa Warskiego*, Szczecin 1976.
- Woźniak R.B., *Struktura społeczno-zawodowa stoczniowców Szczecina*, „*Nautologia*”, Szczecin 1969, nr 3–4.
- Woźniak R.B., *Teoretyczne problemy socjologii miasta portowego*, „*Roczniki Socjologii Morskiej*” 1993, t. 7.
- Woźniak R.B., *U podstaw socjoglobalistyki. Koncepcje i zagrożenia*, Szczecin 2009.
- Woźniak R.B., *Zarys socjologii edukacji i zachowań społecznych*, Koszalin 1997.
- Woźniak-Miszewska M., *Portowe miasto metropolitalne. Wybrane problemy socjologiczno-ekonomiczne Nowego Szczecina*, Warszawa 2014.
- Wszeborowski K., *Dokerzy gdańscy. Studium socjologiczne*, Gdańsk 1989.
- Zawód i życie rodzinne ludzi morza*, red. L. Janiszewski, Szczecin 1988.
- Znanięcki F., *Siły społeczne w walce o Pomorze*, [w:] *Przyszłość i kultura*, t. 2, red. J. Borowik, Toruń 1931.
- Znanięcki F., *Socjologia bezrobotnych*, „*Kultura i Społeczeństwo*” 1992, nr 1.
- Znanięcki F., *Socjologia walki o Pomorze*, Toruń 1935.
- Znanięcki F., Ziółkowski J., *Czym jest dla Ciebie miasto Poznań? Dwa konkursy: 1928 i 1964*, Warszawa – Poznań 1984.

Robert B. Woźniak

Rodowody socjologii Pomorza Zachodniego w zarysie. Dziedzictwo historyczne i nowa jakość

Sieć społeczna ludności Pomorza Zachodniego, których częścią są ludzie morza, ma heterogeniczny charakter zarówno w perspektywie strukturalnej, jak i funkcjonalnej. Większa część mieszkańców Szczecina, stolicy regionu, wywodzi się z obszarów słabo zurbanizowanych, nie była przygotowana do życia i pracy w mieście portowym. Teoretyczną i empiryczną podstawę rozważań w artykule stanowią badania własne autora i siedzemdziesięcioletni dorobek środowiska naukowego socjologów Pomorza Zachodniego. Artykuł składa się z trzech części. Pierwszy omawia problemy migracji i adaptacji do nowego środowiska społeczno-kulturowego osadników z różnych regionów Polski. W drugiej części przedstawiono proces formalizacji i instytucjonalizacji kręgów socjologicznych oraz ich instytucji, rozpoczęte pierwsze próby badawcze i wydawnicze. Część trzecia to przestrzeń kulturowa i akademicka jako etap uniwersytecki, w którym kontynuowano rozpoczęte wcześniej badania ludzi morza i przymorza oraz poszerzono je o zakres problemów międzynarodowych, publikowanych we własnym periodyku naukowym „Roczniki Socjologii Morskiej/Annuals of Marine Sociology” oraz w wydawnictwach krajowych i międzynarodowych, a także w *Encyklopedii Szczecina*, wydanej z okazji siedemdziesięciolecia miasta.

Słowa kluczowe: Pomorze Zachodnie, socjologia, badania naukowe.

The West Pomeranian sociology at a glance. The heritage and the new quality

Social Network of the population of Western Pomerania, which is a part of the people of the sea, has a heterogeneous character in both – the structural and functional perspectives. The greater part of Szczecin inhabitants, the regional capital, is derived from the poorly urbanized areas and is not prepared to live and work in the port city. The theoretical and empirical basis for discussion in the article are the author's own research and 70 years of scientific achievements of sociologists from Western Pomerania. The article consists of three parts. The first discusses the problems of adaptation and migration to the new socio-cultural environment. The second part presents the process of formalization and institutionalization of sociological circles. Here began the first research and publication attempts. The third part is the university phase, which continue researches started earlier on people of the sea and littoral and extend it on international issues, published in own scientific journal “Marine Annals of Sociology/Annuals of Marine Sociology” and in other national and international publications and also in the *Szczecin Encyclopedia*, released on the issue of the 70th anniversary of the Szczecin City.

Keywords: West Pomerania, sociology, science research.

Translated by Robert B. Woźniak